

Бисерка Р. Кошарац¹
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет, Катедра за социологију
Пале (Република Српска – Босна и Херцеговина)

УДК 821.163.41:929 Ћосић Д.(049.32)
323(497.1)"19/20"(49.32)
Осврт
Примљен 12/12/2019
Прихваћен 22/02/2020
doi: [10.5937/socpreg53-24398](https://doi.org/10.5937/socpreg53-24398)

КОМПАРАЦИЈА ДВЕ ДРУШТВЕНЕ ДЕЛАТНОСТИ

(Зоран Аврамовић, *Добрица Ћосић између политичке и књижевности*,
Београд: Завод за уџбенике, 2019, 206 стр.)

Сажетак: У раду је дата анализа монографије *Добрица Ћосић између политичке и књижевности* аутора др Зорана Аврамовића. У првом делу рада представљена је структура монографије и основни теоријски оквири од којих аутор полази у истраживању односа књижевног стваралаштва и политичке делатности Добрице Ћосића. Након тога се разматрају истраживања и аргументација који доказују да Ћосић своје књижевно дело није нарушио својим политичким схватањима и ангажманом, као и да се како то и аутор ове монографије тврди може говорити о једном Ћосићу у књижевности, а другом у политици.

Кључне речи: Добрица Ћосић, књижевност, политика, култура

Монографија *Добрица Ћосић између политичке и књижевности* аутора др Зорана Аврамовића, коју је издао Завод за уџбенике у Београду представља резултат ауторовог вишестепеног истраживања у области социологије културе. Зоран Аврамовић је до сада објавио више од тридесет монографија које се баве проблемима културе, политике и књижевности, тако да се може говорити о његовом значајном доприносу етаблирању социологије културе, посебно социологије српске књижевности. О значају ове монографије говори и награда (Посебно признање за допринос у области науке) коју је издавач, београдски Завод за уџбенике, добио на овогодишњем београдском Међународном сајму књига. Такође, важно је нагласити и да је ово прва, свеобухватна студија која се бави односом књижевног стваралаштва и политичког ангажмана једног од најзначајнијих српских писца Добрице Ћосића.

У погледу структуре ово свеобухватно истраживање тематски је уобличено у следећим поглављима: Увод, Стваралачка личност Добрице Ћосића, Ћосићево

¹ biserka.kosarac@ff.ues.rs.ba

схватање културе и уметности, Писац романа и политички делатник, О књижевности у ЛИЈД-у (Лична историја једног доба), Ћосић о себи као писцу у ЛИЈД-у, О књижевности у есејима и разговорима, Ћосић о српским књижевницима, Човек у политици и имагинарни човек, Корени- породица као метафора српства, Власт у политичким списима и роману Време власти, Постоји ли политичко читање књижевности и Закључак.

У Уводу аутор јасно прецизира проблем, предмет и циљеве свог истраживања истичући чињеницу да се књижевни и политички текстови јасно разликују по више критеријума и на основу тога износи две могуће претпоставке које ће касније у истраживањима проверавати. По првој претпоставци писац својим политичким идејама и ангажовањем може да „нарушава унутрашњу логику свог књижевног дела” (Аврамовић, 2019, стр. 7), а по другој писац јасно одваја своје књижевно стваралаштво од својих политичких идеја. Такође, аутор наглашава и методологију коју ће користити (метод интензивне интерпретације), као и чињеницу да ће само истраживање морати да уобзире сложени детерминизам друштвених, историјских и културних чинилаца.

У поглављу Стваралачка личност Добрице Ћосића износи се животни и самообразовни пут нашег књижевника, и то не само они делови биографије који се односе на политичку или књижевну каријеру, већ и детаљи из приватног живота, као и његове карактерне особине. Тако аутор тврди да је „Ћосић био храбар, поштен, истинољубив и правдољубив човек” (Аврамовић, 2019, стр. 11) и да су те особине битно одредиле његово политичко деловање (борба за демократско и слободно друштво, борба за српске националне интересе, борба за слободу мисли и изражавања и др.). Такође, разматрају се и друштвени и политички услови у којима је Ћосић стварао, а који су у дугом временском периоду били врло неповољни по њега. У таквим околностима настали су неки од најбољих романа српске књижевности XX века, па аутор разматра начине на које је Ћосић успео да преброди све те неповољности и посвети се књижевности.

Наредно поглавље Ћосићево схватање културе и уметности бави се анализом текстова о култури и књижевности које је Ћосић објављивао од 1964. године. Ти текстови по мишљењу аутора „носе печат променљивог историјско-политичког времена” (Аврамовић, 2019, стр. 51), јер су настала у различитим временским периодима са различитим идеологијама (Ћосић је разматрао однос српске и југословенске културе, однос социјализма и културе, однос револуције и културе, статус српске културе и традиције, национализам у култури, као и однос културе и политике). Али оно што је суштинско у тим схватањима код Ћосића се није мењало, и то да је „слобода услов духовног стваралаштва, а култура најважнији услов националног постојања” (Аврамовић, 2019, стр. 51). То, закључује Аврамовић, значи да култура и стваралаштво не могу бити под утицајем политичко-бијурократских структура и да истински слободно стваралаштво доприноси развоју друштва. Ћосићево схватање културе и уметности не губи од актуелности. Он сматра да постоји тесна повезаност између културе и друштва, да је значајна за развој друштва, инсистира на слободи стваралаштва, наглашава улогу интелигенције, указује на проблеме српске и југословенске културе. Посебно су за саморазумевање српске културе и књижевности значајни они делови студије у којима се осветљавају односи између српских књижевника (моралне

и друштвене особине, вредновање, однос према политици, раскид пријатељстава због политичких опредељења, југословенство и српство).

Средишњи део монографије чини неколико поглавља, у којима аутор детаљно истражује књижевне и некњижевне текстове Добрице Ћосића откривајућу њима сложени и слојевити свет стваралаштва и политичког мишљења нашег писца. Са социолошког становишта, посебно су значајне компаративне анализе две друштвене делатности – књижевност и политика. Аврамовић упоређује неколико наративних елемената – језик и стил, значења (теме), знања, поступак, слика света и доживљај – у књижевним и политичким текстовима и закључује да су значајне разлике у Ћосићевим радовима. Другим речима, он је успео да сачува аутономију књижевног стварања од свог политичког деловања. Такође, аутор кроз свеобухватну анализу основних структурних елемената тих текстова настоји да одговори на питање да ли између њих постоји стваралачка и сазнајна веза и каква је она. „Својим некњижевним текстовима и политичким деловањем, он (Ћосић) није нарушио вредности унутрашње логике књижевног текста” (Аврамовић, 2019, стр. 79). Дакле, аутор закључује да су по свим елементима структуре књижевни и некњижевни текстови потпуно одвојени, као и да писац користи нека ванкњижевна значења у својим романима, али то не нарушава уметничку вредност романа, а по нашем мишљењу у извесним ситуацијама му доприноси. Такође, Ћосић је у току живота мењао своје политичке ставове, али те промене немају никакве везе са његовом књижевношћу. „Модернистичка поетика је константна”, наглашава аутор (Аврамовић, 2019, стр. 79).

Аутор у овој монографији, поред великог броја Ћосићевих списа и романа, посебно анализира *Корене и Време власти*, откривајући нам како се слика српског друштва транспонује у књижевност. Оба романа се баве одређеним историјским контекстом, али и писање ових романа обележили су специфични друштвени и историјски услови. Аврамовић сматра да је писање *Корена*, и окретање ка националној традицији последица тога што је писац прављењем дистанце према владајућој идеологији тога доба омогућио себи „аутономију за уметнички израз” (Аврамовић, 2019, стр. 161). Сами *Корени*, по мишљењу аутора, имају више значењских слојева: сукоби, борба за стварање модерне државе, сукоби између генерација (отац и синови) и на крају родни односи (однос између Ђорђа и Симке, Толе и Симке, Милунке и Аћима).

Романи *Време власти 1 и 2* настали су у у току и након распада СФРЈ. Теме које Ћосић обрађује припадају политичкој сфери: лична судбина Ивана Катића током Другог светског рата и у новом социјалистичком друштву и критика Титовог тоталитарног режима. Поред тога што аутор анализира ове теме у романима, он у обзир узима и оно што је Ћосић на ове теме написао у некњижевним текстовима. И у овим романима налази слојевитост у значењима: стаљинистичка власт је зло, проблем кривице, критика власти комунистичке партије и Тита, лаж и губитак достојанства, пропадање идеала и др. Зато аутор закључује да романи *Време власти 1 и 2* могу да послуже да боље разумемо тоталитарну титоистичку власт, јер је Ћосић „литерарним језиком и поступком описао титоизам” (Аврамовић, 2019, стр. 190).

Поглавље *Постоји ли политичко читање књижевности*, аутор започиње једном анегдотом са београдског Сајма књига 2008. године која на сликовит начин описује политички приступ у књижевности, односно како ванкњижевни, политички чиниоци могу да утичу на рецепцију књижевности. Аутор поставља питање „зашто су по-

литичко опредељење читаоца и писца као и политичка ситуација друштва значајни за вредновање књижевних дела” (Avramović, 2019, str. 197). Односно како то да се уметничко вредновање књижевног дела доводи у везу са политичким идејама и ангажманом самог писца, као што је то случај са Ћосићем. У нашој јавности постоје опречни ставови око Ћосићевих политичких идеја, и ти ставови рефлектују се на тумачења његових романа у књижевној критици која су у великој мери подударна са политичким ставовима самог критичара и степену његовог слагања са Ћосићевим идејама. Аврамовић истиче да књижевник има своје политичке ставове и да може да буде друштвено и политички ангажован што се темељи на начелима слободе. Међутим, књижевно дело је естетски аутономна творевина и његова вредност се не може умањити због ванкњижевних чинилаца (политичких уверења самог писца), али то такође не обавезује читаоца да у руке узме роман писца са којим се идеолошки не слаже. Као и књижевник и читалац има политичка уверења и може свој политички поглед да „укључи и на производе духовне културе” (Avramović, 2019, str. 194).

У закључку аутор сумира резултате свог истраживања књижевног стваралаштва и политичких идеја и ангажмана Добрице Ћосића показујући како је однос књижевности и друштва, односно политике одређен сложеним детерминистичким сплетом чинилаца. Даље, износи тезу да својим политичким ангажманом Ћосић није нарушио ни унутрашњу логику својих романа, а ни њихову уметничку вредност, тако да се „може говорити о једном Ћосићу у књижевности и о другом, у политици (Avramović, 2019, str. 199).

Посебна вредност је то што Аврамовићева монографија обухвата анализу више књижевнополитичких аспекта. На првом месту аутобиографске исказе писца, Ћосићеве мисли о животу, стварању, сумњама, политичким погледима, његово разумевање односа ствараоца према политици и друштву, статусу политичких идеја и догађаја у књижевноуметничком делу.

Монографија *Добрица Ћосић између њолијике и књижевности* представља значајан допринос социологији културе и књижевности. Аутор је, као и у ранијим монографијама које су се бавиле истраживањем односа политике и књижевности у делима Милоша Црњанског (Avramović, 2007; Avramović, 2017), пружио свеобухватну анализу кључног проблема у социологији књижевности: односа друштвеног, политичког са књижевним, уметничким вредностима.

Biserka R. Košarac¹
University of East Sarajevo
Faculty of Philosophy, Department of Sociology
Pale (Republic of Srpska – Bosnia and Herzegovina)

COMPARISON OF TWO SOCIAL ACTIVITIES

(Zoran Avramović, *Dobrica Ćosić between Politics and Literature*,
Belgrade: Serbian State Publisher of Textbooks, 2019, 206 pp.)

(*Translation In Extenso*)

Abstract: The work gives an analysis of the monograph *Dobrica Ćosić between Politics and Literature* written by Zoran Avramović, PhD. The first part presents the structure of the monograph and basic theoretical frameworks from which the author starts in his study of the relation between Dobrica Ćosić's literary work and political activities. It is followed by the consideration of the study and the arguments proving that Ćosić did not affect his literary work by his political views and engagement, and, as the author of this monograph claims, that we may speak about one Ćosić in literature and another in politics.

Key words: Dobrica Ćosić, literature, politics, culture

The monograph *Dobrica Ćosić between Politics and Literature* written by Zoran Avramović, PhD, and published by the Serbian State Publisher of Textbooks, in Belgrade, is the result of the author's decade-long study in the field of the sociology of culture. Zoran Avramović has written more than thirty monographs dealing with the issues of culture, politics and literature, and that is why we may speak about his significant contribution to the establishment of sociology of culture, in particular of the sociology of Serbian literature. The importance of this monograph is also proved by the award (Special award for contribution in the field of science) granted to the publisher, Belgrade's Serbian State Publisher of Textbooks, at this year's International Book Fair in Belgrade. Moreover, it is also essential to emphasize that this is the first comprehensive study dealing with the relation between the literary work and political engagement of one of the most significant Serbian writers, Dobrica Ćosić.

Regarding its structure, this comprehensive study is organized in the following thematic chapters: Introduction, Dobrica Ćosić's creative personality, Ćosić's understanding of culture and art, Novel writer and political worker, About literature in *Personal History of an Era*, Ćosić about himself as a writer in *Personal History of an Era*, About literature in essays and conversations, Ćosić about Serbian writers, Man in politics and imaginary man, *Roots* – family as a metaphor of Serbdom, Power in political writings and the novel *Time of Power*, Is there the political reading of literature? and Conclusion.

In the Introduction, the author clearly specifies the problem, the subject and aims of his study, emphasizing the fact that literary and political texts are sharply distinguished by many criteria and, based on it, he provides two potential assumptions that will be checked

¹ biserka.kosarac@ff.ues.rs.ba

in further studies. According to the first assumption, the writer can “interfere with the inner logic of his literary work” (Avramović, 2019, p. 7) by his political ideas and engagement, while according to the second assumption, the writer clearly separates his literary work from his political ideas. Moreover, the author emphasizes the methodology to be used (intensive interpretation method), as well as the fact that the study itself will have to take into account the complex determinism of social, historical and cultural factors.

The chapter Dobrica Ćosić’s creative personality, presents the personal life and self-taught career of our writer – not only those parts of the biography referring to his political or literary career, but also the details from his private life, including his personal characteristics. Accordingly, the author claims that “Ćosić was a brave, honest, truthful and just man” (Avramović, 2019, p. 11) and that those personal characteristics substantially determined his political action (struggle for a democratic and free society, struggle for Serbian national interests, struggle for the freedom of thought and expression etc.). The social and political conditions in which Ćosić wrote are also considered, as being rather unfavourable for him in a long period of time. In such circumstances, some of the best novels of the 20th century Serbian literature were written, and the author considers the ways in which Ćosić managed to overcome all those disadvantages and dedicated himself to literature.

The following chapter, Ćosić’s understanding of culture and art, deals with the analysis of the texts about culture and literature published by Ćosić from 1964 onwards. In the author’s opinion, those texts “bear the mark of the changeable historical-political era” (Avramović, 2019, p. 51) because they were created in different periods of time with different ideologies (Ćosić studied the relation between Serbian and Yugoslav culture, the relation between socialism and culture, the relation between revolution and culture, the status of Serbian culture and tradition, nationalism in culture, as well as the relation between culture and politics). However, what is essential in those views of Ćosić’s has not changed, and that is the fact that “freedom is a prerequisite of spiritual creation, while culture is the most important prerequisite of national existence” (Avramović, 2019, p. 51). As Avramović concludes, it means that culture and creative work cannot be affected by political-bureaucratic structures and that truly free creative work contributes to the development of the society. Ćosić’s understanding of culture and art does not lose its actuality. He believes that culture and the society are closely connected, that culture is significant for the development of the society, and insists on the freedom of creativity, while emphasizing the role of intelligence and indicating to the problems of Serbian and Yugoslav culture. Particularly significant for the self-understanding of Serbian culture are those segments of the study highlighting the relations between Serbian writers (their moral and social characteristics, valuation, their attitude towards politics, friendships broken because of political orientations, Yugoslavdom and Serbdom).

The central part of the monograph consists of several chapters in which the author researches in detail Dobrica Ćosić’s literary works and non-literary texts, revealing a complex and multi-layered world of our writer’s *oeuvre* and political opinions. From the sociological perspective, of particular importance are the comparative analyses of two social activities – literature and politics. Avramović compares several narrative elements – language and style, meanings (topics), knowledge, procedure, the image of the world and experience – in literary and political texts, concluding that there are substantial differences in Ćosić’s works. In other words, he managed to protect the autonomy of his literary *oeuvre* from his political

action. Furthermore, through the comprehensive analysis of basic structural elements of those texts the author attempts to answer the question about whether there is a creative and cognitive relation among them and what its nature is. "By his non-literary texts and political action, he (Ćosić) did not disturb the values of the inner logic of the literary text" (Avramović, 2019, p. 79). Therefore, the author concludes that the literary and non-literary texts are completely separated by all elements of the structure, as well as that the writer uses some non-literary meanings in his novels. It does not harm the literary value of the novel and, in our opinion, it even contributes to it. Ćosić also changed his political attitudes in his lifetime, but those changes have nothing to do with his literature. "The modernist poetics is constant", the author points out (Avramović, 2019, p. 79).

In this monograph, the author especially analyzes, apart from a large number of Ćosić's writings and novels, *Roots* and *Time of Power*, revealing how the image of the Serbian society is transposed into literature. Both novels deal with a certain historical context, but the writing of these novels was marked by specific social and historical conditions. Avramović believes that Ćosić's writing of *Roots* and turning towards the national tradition are the consequence of the fact that, by taking distance towards the ruling ideology of that era, the writer ensured "autonomy for his artistic expression" (Avramović, 2019, p. 161). The novel *Roots* itself, in the author's opinion, has many layers of meaning: conflicts, struggle for creating the modern state, the generation gap (father and sons) and, in the end, gender relations (the relation between Đorđe and Simka, between Tole and Simka, between Milunka and Aćim).

The novels *Time of Power 1* and *2* were written during and after the break-up of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. The topics elaborated by Ćosić belong to the sphere of politics: Ivan Katić's personal life during World War Two and in the new socialist society, and the criticism of Tito's totalitarian regime. In addition to analyzing these topics in the novels, the author also takes into account what Ćosić wrote about these topics in his non-literary texts. He finds multilayered meanings in these novels as well: Stalinist power is evil, the problem of guilt, criticism of the power of the Communist Party and Tito, lies and the loss of dignity, the decline of ideals etc. That is why the author concludes that the novels *Time of Power 1* and *2* may serve for our better understanding of totalitarian power, because Ćosić uses the "literary language and procedure to describe Titoism" (Avramović, 2019, p. 190).

The chapter *Is there political reading of literature?* begins with the author's anecdote from Belgrade Book Fair in 2008, which graphically describes the political approach to literature, i.e. how non-literary, political factors may affect the perception of literature. The author poses the question "why political orientations of the reader and the writer, as well as the political situation in the society, are so important for the valuation of literary works" (Avramović, 2019, p. 197). In other words, how is the artistic valuation of a literary work connected with the political ideas and engagement of the writer himself, as in Ćosić's case. In our public there are contradictory attitudes to Ćosić's political ideas, and those attitudes are reflected in the interpretations of his novels in the literary reviews which are to a large extent equivalent to the political attitudes of the reviewer himself and the degree of his agreement with Ćosić's ideas. Avramović emphasizes that the writer has his own political attitudes and can be socially and politically engaged, that being founded on the principles of freedom. However, a literary work is an aesthetically autonomous creating and its value cannot be diminished because of non-literary factors (political beliefs of the writer himself), but it does not oblige the reader to read a novel written by the writer he disagrees with ideologically. Just

as the writer, the reader also has political beliefs and may “apply such view to the products of spiritual culture as well” (Avramović, 2019, p. 194).

In the conclusion, the author summarizes the results of his research of Dobrica Ćosić’s literary oeuvre and political ideas and engagement, demonstrating how the relation between literature and the society and/or politics is determined by a complex deterministic combination of facts. Furthermore, he promotes a thesis that by his political engagement Ćosić did not disturb either the inner logic of his novels or their artistic value, so that we “may speak about one Ćosić in literature and another in politics” (Avramović, 2019, p. 199).

Avramović’s monograph is particularly valuable because it covers the analysis of numerous literary and political aspects. First of all, those are autobiographical statements of the writer, Ćosić’s thoughts about life, creation, doubts, political views, his understanding of the creator’s attitude towards politics and the society, the status of political ideas and events in the literary-artistic work.

The monograph *Dobrica Ćosić between Politics and Literature* represents an important contribution to the sociology of culture and literature. Just as in his earlier monographs dealing with the study of the relation between politics and literature in the works of Miloš Crnjanski (Avramović, 2007; Avramović, 2017), the author offers a comprehensive analysis of the key problem in the sociology of literature: how the social and political relate to literary, artistic values.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Avramović, Z. (2019): *Dobrica Ćosić between Politics and Literature*. Beograd: Zavod za udžbenike. [In Serbian].
- Avramović, Z. (2017): *Sociology Reading of Literature*. Beograd: Evro Book. [In Serbian].
- Avramović, Z. (2007): *Politics and Literature in the Opus of Miloš Crnjanski*. Novi Sad: Akademska knjiga. [In Serbian].